

Наталія ДЯЧЕНКО

МОВНІ ЗАСОБИ СТВОРЕННЯ ОБРАЗУ ЖІНКИ В ПОЕЗІЇ М. В. НИКОНЧУКА

У статті розглянуто мовні засоби створення образу жінки в поезії М. В. Никончука на матеріалах збірки «Її величність Жінка».

Ключові слова: поезія, порівняння, означення, метафора, звертання.

М. В. Никончук – постать значуща і знакова, талановитий учений, учитель, митець. Його лінгвістичні студії назавжди закарбували ім'я автора в українській і – без перебільшення – слов'янській діалектній лексикології та семасіології, залишили помітний слід в українських та інших славістичних етимологічних дослідженнях¹. Водночас усі, хто знав М. В. Никончука, погодяться, що упродовж усього життя слово для нього «не було лише предметом фахового вивчення, а було чимось значно більшим, вагомішим. Він володів відчуттям мовленого слова, уловлював його відтінки, гру форми і змісту»². Саме «слово, ритмізований чи римований словоряд» мали для нього «особливий смисл. Вінчувся затишно у ритмі слова, у незвичному поєданні, переплетенні слів, що відкривало інше – внутрішньослівну змістову наповненість. Тому з роками вправи-римування викрещували спалахи поетичних образів, увиразнювали незвичні грані слова» і відкрили одну з граней таланту самого автора – поетичну. За своє життя він видав вісім поетичних збірок, у яких представлено «вірші різної тематики (природа, почуття, особливо – любов, життєві ситуації, філософські узагальнення, віршові жарти, анекdotи та ін.), твори різного рівня версифікації, як вдалі щодо форми, так інколи – і не зовсім... Та найціннішим струменем у них є спрагливість слова, рух в його глибині – осягнення слова, що зримо проступають у багатьох поезіях»³.

Поетична спадщина М. В. Никончука, зокрема тема Полісся та аналіз поліських діалектних рис, вже була об'єктом дослідження в статтях Г. Гримашевич⁴, Т. Ольховик⁵ та В. Халіна⁶. Предметом

¹ Докладніше див.: Професор Микола Васильович Никончук: Матеріали до бібліографії вчених / Упор., автор вступної статті Гриценко Павло Юхимович. – К., 2007. – С. 3.

² Там само. – С. 38.

³ Там само. – С. 39-40.

⁴ Гримашевич Г. Поліський світ у поетичній творчості Миколи Никончука // Волинь-Житомирщина. – Житомир, 2010. – Вип. 22. – С. 339-348.

нашого зацікавлення є мовні засоби створення образу жінки в поезії М. В. Никончука на матеріалі збірки «Ї величність Жінка».

Книгу віршів із промовистою назвою «Ї величність Жінка» М. В. Никончук присвятив своїй дружині Аллі Панасівні. Поезія в ній розмайта за характером: є вірші сюжетні, а є такі, що стосуються опису почуттів і переживань ліричного героя, пейзажна, інколи й громадянська лірика. Крім того, збірку можна умовно поділити на дві частини: першу, більшу за обсягом, складають оригінальні твори (які, власне, і є об'єктом нашого дослідження, адже саме вони найбільш повно відтворюють авторське світобачення), другу – переспіви лірики Пабла Неруди. Проте все тут підпорядковується єдиному завданню – зі строкатої мозаїки життя, безміру доль, фігур, облич зліпити цілісну повнокровну картину Жінки. Автор, як Пігмаліон, залиблено створює цей образ, хоче не просто оживити, а втіливши в слові (*а слово вічно в пам'яті живе*), наділити його безсмерттям:

*Я не скупий і вірю у всевишність
Добра, що між серцями постає,
Тобі у вірах я дарую вічність
За те, що ти така на світі є⁷ (30).*

Свідченням того, що жінка в Никончуковій поезії виступає в усій багатогранності є значна кількість (110 найменувань) жіночих персонажів, позначених апелятивами жінка, жона, мати, матуся, матінка, мамка, неня, дівчина, дівчинонька, дівчатко, дівча, дівка, діва, доњка, баба, бабуся, внучка, сестра, тітка, небога, невістка, молодиця, матрона, стара діва, юнка, молода, суджена, наречена, світилка, дружка, свість, дружина, вдова, розведенка, коханка, подруга, подружка, знайома, сирота, сирітка, приймачка, теща, хрещена, баловничка, незнайомка, мила, кохана, жадана, люба, любов, любка, красуня, яска, грація, спокусниця, зрадниця, сука, самка, німфоманка, гетера, королева, принцеса, княгиня, невільниця, богиня, землебогиня, мадонна, берегinya, фея, муз, господина, хазяйка, трудівниця, робітниця, старанниця, умушка, годувальниця, геройня, танцюристка, медсестра, мийниця ніг, степовичка, еллінка, техаска, абхазка, циганка, ворожска, чудесниця, супутниця, суперниця, співтрапезниця, серденко, душа,

---

⁵ Ольховик Т. Діалектна лексика в поезії М. В. Никончука // Велике лядо: Збірник наукових статей, присвячений 60-річчю доктора філологічних наук, професора Миколи Васильовича Никончука. – Житомир, 1997. – С. 144-149.

⁶ Халин В. Полісся та полісизми в поезії М. В. Никончука // Волинь-Житомирщина. – Житомир, 2010. – Вип. 22. – С. 369-373.

⁷ Тут і далі цитуємо, вказуючи в дужках лише сторінку, за: Никончук М. Її величність Жінка. – Житомир: «Полісся», 1999. – 272 с.

сонечко, солодашка, особистість, приватна власність, створіння неземне, ніжний паросток, голубка (сизокрила), пташечка, бджоленя, нектар садів, тенденційний пелюсток, ясна недуга, жаданий цілитель мій, восхід сонця опісля ночі тьми, Господня слава, володарка красунь і моого серця, прощаальний, печальний сон. Є їй онімі (Лада, Венера, Афродіта, Лаура, Беатріче, Санд, Біллітіс, Мназідіка, Сіліма, Нієхка, Еммануела, Алла, Степка, Марта, Тетяна Колупайко, Діва (астронім), хоча їх кількість порівняно незначна.

Крім самих назв осіб, для створення образу жінки автор активно використовує різні мовні засоби, зокрема порівняння. При цьому вже в першому вірші він налаштовує на відповідний лад і свого читача:

*Той був марака і пустий прозайк,
Хто рідну жінку з жінкою зрівняв (5).*

Тому сам він порівнює жінок з елементами флори: женичину до квітки прирівняв (автор – до троянд); мов квітники, кругом дівчатка; цінів її, мов квітку бездоганну; усмішка твоя, як розпускання чічки; жона – наче ружса; червоні щоки, як тюльпан; щоки красивим полулем'ям горяТЬ, немов бутони, скупані росою; мов кипарис; мов два яблука; плече, наче стиглий персик; як стиглі вишні, губи; стану, гнучкому, наче сонячна лоза; талія, правда, гнучка, як стебло; з елементами фауни: наче птиця; як райська птиця; ти, неначе рибонька мала; як овдовіла птиця; як пташка слабенька; вона – як бджілка золота; вона, як лілік (нічний метелик); як байдужа самка; з природними об'єктами і явищами: неначе зірки, великі (про очі); личко, наче місяць впovні; лице бліде, як зірка; одна, як сонце в нас одне; і усміх – як сонце, і погляд – як море, і дотик до щічки – як буйний вогонь; неначебто озера із небес (очі); перса, як хвилі; погляд, як день; коліна, як зорі, мають орбіти; ти – як весна; мінералами і речовинами: очі, як агат; ніжки, наче з бронзи; як мускус, твій любовний аромат; губи, як бальзам; губи, як мед; слина, як буйний хміль; предметами: брови, як летючі стріли; талія, як ниточка, тонка; як пушинка; веселий сміх іскрився, як дзвіночок; соціальними явищами: мов сирітка; міфічними істотами: мов німфа.

Краса жінки настільки вражає поета, що він використовує зворотний прийом: з її еталонністю він порівнює інші поняття:

*В кипінні крон, в рожево-яснім вирі
Ці пелюсточки, маточки й тичинки –
Квітучий запах молодої шкіри,
Закличні форми молодої жінки (13).
Або:
З волосся – ніч, зоря – з твого чола,*

Троянди – з уст, що сховують перлини,
А я все не нап’юся, як бджола,
Вина п’янкого із твосії сlinи (46).

Досить часто трапляються у віршах непрямі, «приховані» порівняння (*та вже на буде в яблуні фати* (образ дівчини); *рокрилля волосся на втер лягає, не коси – дві гриви летять вороні; складки на Вашій спідничці – блаженні картини в раю; червоні щоки – ореол усмішки; ти восхід сонця опісля ночі тьми; ти – не пригожість, ти – Господня слава; оченята – глибокі темні лісові озерця; щоки в них – кров з молоком; любов для мене кара, її уста – цілющий добротвір; не брівки – серпокриле малювання, не щічки – передранкова доба) та власне метафори (ні пестити сонцем улюблені вічка, ні промінь усмішки ловити щокою; а я від спрагlosti не міг напиться з солодкого твоїого джерела; подих вій; світло твоїх очей; руки ласку в’ють навколо шиї; віddаність схиляється на плечі і безневинно в вічі загляда; нектар губів; коліна, як зорі, малюють орбіти; наче зірка рання; на цих устах змагались корали і рубіни; незабудка (кохана); з гарячими квітками на щоках (личко); стріли брів; невідборонна зброя (брови); мелодія руки; семантика очей; крила рук; тебе окутати промінням і очі викохати в пісні; золоті стовпи (ноги).*

Митець сприймає жінку насамперед як живу істоту з плоті і крові, тому в аналізованій збірці міститься розгалужена систему соматизмів (назв частин тіла) – 64 одиниці, враховуючи синонімічні назви та словотвірні варіанти лексем: голівка, голівонька, волосся, коси, лице, личенько, чоло, брови, брівки, очі, оченята, вічка, щоки, щічки, рот, губи (губки), уста, яzik, язичок, зубки, шия, плечі (плечики), руки, ручки, рученьки, лікті, долоні, долоньки, пальці, великий палець, мізинець, перст, нігтики, силует, фігура, стан, горлечко, стать, тіло, груди, перса, бюст, соски, серце, серденько, душа, талія, жживіт, чрево, лоно, сідниці, ноги, ніжки, бедра, стегна, коліна, стопа, ступня, шкіра, вени, невичерпні джерельця знамениті, святі місця. Зауважимо, що М. В. Никончук часто не обмежується лише однією назвою органа чи частини тіла, а використовує синонімічні лексеми та дериваційні варіанти (наприклад, голівка, голівонька; волосся, коси; лице, личенько; очі, оченята, вічка; губи (губки), уста; руки, ручки, рученьки тощо), евфемічні назви (невичерпні джерельця знамениті, святі місця – «статеві органи»). Зауважимо, що низці соматизмів присвячено окремі вірші («Уста», «Брови», «Долоні», «Ніжки»).

Для увиразнення, найбільш точної передачі думки, надання висловлюванню емоційності та образності часто поет використовує

слова-означення. У віршах Миколи Васильовича жінка набуває означень позитивної семантики: *красива*⁸ (*красивіша, найкраща*), прекрасна, розпрекрасна, гарна, мила, приваблива, кохана, любляча, улюблена, ласкова, ніжна, приголублена, не знайдена, не загублена, нестрачена, тепла, палка, жагуча, дорога, рідка, унікальна, розкрита, рідна, солодка (*солодша*), розумна, натруджена, роботиця, мружсна, рясна, запала, спрагла, липка, сумлінна, чарівна, збуджена, незвичайна, гола, оголена, тендітна, слаба, товста, тонка (*тонша, тонкіша*), худенька, ясочола, чорноока, чорнокудра, білоніця, дівоча, жіноча, материнська, жадана, доречна, молода, молоденька, жагуче молода, безнадійно молода, разюче молода, юна, старша, найгнучкіша, струнка (*найстрункіша*), тополина, кипарисна, щира, сліпуча, ясна, незбагненна, прозора, шовкова, полум'яна, витончена, темніша, біла (*бліша*), білява, бліда, чорна, синя, червона, червоноквітна, білонера, білошкіра, агатна, коралова, барвінкова, тернова, вугільна, срібна, золота, золотиста, солодка, малинова, вишнева, рум'яна, бджолина, топolina, сумлінна, чиста, невинна, далека, земна, неземна, особлива, безоглядна, добра, щаслива, побідна, вірна, цнотлива, моральна, жива, летюча, лісова, поліська, одна, друга, інша, така, заміжня, віддана, безжена, розлучена, піонареченна, танцююча, ніжна, плекаюча, точена, ажурна, бездоганна, указуюча, кругла, округла, мала, висока, велика, бездонна, туга, осина, гнучка, крутая, крутіша, поступливо-інертна, підкresлена, невичерпна, суворо-строга, неміряна, свята, вірна, дивна, нездоланна, близька, обайлива. Значно менше означень, що негативно характеризують жіночі персонажі або вказують на наявність у жінки якихось негараздів: байдужа, чужса, зрадлива, безвольні, невиразна, негарна, некрасива, незручна, негодна, невесела, голодна, бідна (*нешчасна*), спесива, темна, засмучена, винувата, ревнива, стара, дурна, хвора, зловісна, згвалтована, ялова, знедолена, безпутня, невиразна, п'яна, бездиханна.

Допомагають розкрити багатогранність сприйняття чоловіком жіночого ества і звертання: (*моя*) кохана, спокуснице *моя*, (*моє*) серденько, душа *моя*, сонечко, люба, любов (*моя*), любове, мила, яско, нене, мамо, ой мамочко, ой мамко, сестро, *моя сестричко* (*рідна*), хазайко, сухо, супутнице, пташечко, голубко сизокрила, голубка *моя* чарівна, стараннице *моя*, створіння *моє* неземне, *моя ти ясна недуга*, жаданий цілитель мій, володарко красунь і моого

⁸ Тут і далі означення, що стосуються опису жінки наводимо уніфіковано – у формі ж.р. одн., незалежно від того як вони подані в текстах.

серця, ой дівчинонько приголублена, дорога моя Беатріче.

Трапляються в поетичних текстах й оказіоналізми: стрільність, серпокрилля викоханих брів; безвольні, невиразні ноги; повіки рясні; плечі збуджені; поступливо-інертні коліна; безжсенна, розлучена, піднареченна, вололюдна тощо.

Зафіксовано фразеологізми, що безпосередньо стосуються опису жінки: з лиця спиває росу і воду; хай кинуть Ладі камінь у лиці; хай святиться ім'я твоє; немає сил від тебе очі відірвати; я за нею умираю; вічка стріляють у ціль; послала умовності к чорту; кров з молоком; личко – з нього чисту воду пити; віри не йняла.

Подекуди для створення контрасту у віршах використано антоніми: недуга – цілитель, пологи – зачаття, пологи – аборт, (не) ніч – день, особистість – приватна власність, знайдена – (не) загублена, заміжня – безжсенна, байдужа – сумлінна, земна – неземна, темніша – біліша тощо.

Крім самого образу жінки, поет змальовує «жіночі» образи – позитивні (*краса (красота), врода, музика, віра, природа, мрія, ніч, весна, перемога, доблесть, хата, юність, молодість, троянда, вічність, любов, скромність, правда, віddаність, надія, душа, ласка, увага, воля*) і негативні (*самотність, розруха, змія-тоска, тоска, вина, розлука, хвороба, недуга, печаль, ревність, заздрість, мука, сум-тривога, стужка, кара, злоба*).

Часто красномовними є самі назви віршів: «Природа – прекрасна жінка», «Самотність», «Поліська мадонна», «Твоє ім'я» тощо. Інколи, прагнучи глибше проникнути в жіночу душу, автор пише від імені жінки «Світ» (Якби я вродилася Богом...), «Гріх», «Вперше».

М. В. Никончук намагається дошукатися істини й поділитися своїми відкриттями. Доводить, що часто ми занадто переймаємося своєю відповідністю / невідповідністю певним стандартам, адже насправді секрет жіночої краси, як зауважує поет, міститься уже в самому призначенні – бути жінкою (*по-своєму красива кожна, бо створена на поклик роду*), бути в гармонії з собою:

Який секрет, скажіть на милість?

Товста, тонка – така банальність!

Там, де живе ізящна цілість, –

Найвища пропорціональність... (9)

Таким чином, як досвідчений лінгвіст, використовуючи різноманітні мовні засоби – способи номінації, порівняння, метафору, звертання, фразеологізми, антонімію, свою поезію автор послідовно намагається досягти головної мети, яку можна резюмувати цими рядками:

Я не здуваю з неї порошинку,
А відзначаюсь в помочі малій,
Вишановую її величність жінку
І все, що світло значиться при ній (41).

Наталія Дяченко
Языковые средства создания образа женщины в поэзии
Н. В. Никончука

В статье рассматриваются языковые средства создания образа женщины в поэзии Н. В. Никончука на материале книги «Ее величество Женщина».

Ключевые слова: поэзия, сравнение, определение, метафора, обращение.

Natalia Dyachenko
Linguistic means of creating an image of a woman in poetry of
M. V. Nykonchuk

The article deals with the linguistic means of creating an image of a woman in poetry of M. V. Nykonchuka based on the collection "Her Majesty Woman".

Keywords: poetry, comparison, definition, metaphor, message.